

Cultureel erfgoed versus commercie

Het artikel onder bovenstaande krantenkop handelde over de vraag of ondergrondse historische monumenten (prehistorische dorpen, forten, Romeinse wegen, kloosters en historische parken) moeten wijken voor bouwplannen met een groot economisch belang (*Utrechts Nieuwsblad* 16-2-2002). De krantenkop zou me wellicht niet zijn opgevallen als er niet binnen de sociologie ook een opleving van een soortgelijke strijd tussen 'cultuur' en 'economie' lijkt te zijn. Alleen al in mijn directe omgeving werd ik er recent viermaal mee geconfronteerd. Matthijs Kalmijn vergeleek in zijn afscheidsrede aan de Universiteit Utrecht hoe goed economische hypothesen gebeurtenissen in de gezinscarrière (huwen, scheiden) en de vormgeving van relaties (taakverdeling tussen de partners) kunnen verklaren met hoe goed culturele hypothesen dat kunnen. Nan Dirk de Graaf stelde in zijn oratie de verklaringskracht van verschillende soorten culturele verklaringen aan de orde (zie ook dit nummer van Mens & Maatschappij). Miranda Jansen onderzocht in haar dissertatie *Waardenoriëntaties en partnerrelaties* (2002) expliciet culturele verklaringen voor de vormgeving van familierelaties en controleerde slechts voor de invloed van (economische) restricties, terwijl Anne-Rigt Poortman in haar dissertatie *Socioeconomic causes and consequences of divorce* (2002) precies het omgekeerde doet. Ik vroeg mij af of het wel zinvol is om nu juist culturele en economische verklaringen tegen elkaar uit te spelen. Zijn culturele verklaringen eigenlijk principieel verschillend van economische?

Een eerste moeilijkheid ligt in het onderscheiden van economische en culturele verklaringen. Is een economische verklaring een hypothese afgeleid uit een economische theorie en een culturele verklaring een hypothese afgeleid uit een culturele theorie? Of is het zo dat een economische verklaring betrekking heeft op geld en bezit terwijl een culturele verklaring over waarden, attitudes en cultuur gaat? Kalmijn sluit in zijn interpretatie van culturele en economische verklaringen het dichtst aan bij deze tweede optie. In zijn visie gaat het bij de economische verklaring uiteindelijk om geld en bezit. Bij de culturele verklaring gaat het om andere motieven, zoals liefde, solidariteit, maar ook traditionaliteit. Jansen integreert echter culturele variabelen in een economische theorie. Volgens haar vertegenwoordigt de economische verklaring de restrictiekant van een rationeel keuzemodel en de culturele verklaring de preferentiekant. Het belang dat mensen aan geld of andere materiële zaken hechten hoort dus bij een culturele verklaring. De Graaf doet iets soortgelijks. Volgens hem hebben culturele verklaringen de grootste verklaringskracht als cultuur wordt opgevat als restricties voor individuen. Met andere woorden: cultuur kan kostenverhogend of kostenverlagend werken. In de praktijk lijkt de strijd tussen culturele en economische verklaringen dus niet samen te vallen met een strijd tussen economische en culturele theorie, maar meer betrekking te hebben op het relatieve belang van materiële en immateriële variabelen.

Veelgehoorde kritiek op culturele verklaringen is dat ze de verklaring verschuiven van gedrag naar een attitude. De samenhang tussen de verklaarde variantie en onze tevredenheid

daarmee lijkt bij culturele verklaringen kromlijng. Als cultuur weinig tot niets verklaart, dan zijn we natuurlijk niet tevreden. Maar als cultuur – een attitude of waarde – gedrag bijna geheel verklaart, dan is de verklaring vaak triviaal en is er sprake van bovenstaande verschuiving van het probleem. Mensen doen iets omdat ze vinden dat het zo hoort. Waarom vinden ze dat echter? Het meest interessant lijken daarom culturele verklaringen waarbij mensen deels gedreven worden door culturele motieven, maar daar onder bepaalde omstandigheden van afwijken. Bij nader inzien geldt dit echter voor economische verklaringen precies zo. Als economische verklaringen een verklaarde variantie van honderd procent benaderen (wat zelden of nooit gebeurt), dan zijn de prijsverschillen tussen de gedragsalternatieven waarschijnlijk zo extreem groot, dat ook hier sprake is van een triviale verklaring. Ook economische verklaringen zijn het meest interessant als ze gedrag deels verklaren, maar ruimte laten voor de invloed van bijvoorbeeld preferenties of gedragsnormen.

De Graaf onderscheidt binnen culturele verklaringen holistische en individualistische. Zijn voornaamste bezwaar tegen de holistische verklaringen – behalve dat ze vaak empirisch niet goed worden getoetst – is dat deze zo'n geringe verklaringskracht hebben. De verschillen tussen individuen binnen een groep die cultureel homogeen genoemd wordt, zijn vaak erg groot. Bovendien overlapt de cultuur van 'verschillende' groepen over het algemeen sterk. Samen zorgt dit ervoor dat groeps cultuur individueel gedrag maar voor een gering gedeelte verklaart. Voor economische verklaringen geldt echter hetzelfde. Ook hiervan bestaan holistische varianten die individueel gedrag koppelen aan bijvoorbeeld het bruto nationaal product van een land. De verschillen in economische hulpbronnen tussen individuen binnen een land zijn echter over het algemeen groot en de bevolkingen van verschillende landen overlappen als we kijken naar de hoeveelheid materiële hulpbronnen die zij bezitten.

Ten slotte lijden zowel culturele als economische verklaringen onder meetproblemen. Op individueel niveau leveren vragen over attitudes en waarden meestal een hogere respons op dan vragen naar inkomen en bezit. Mensen geven liever hun mening – over de meeste onderwerpen althans – dan dat ze vertellen hoeveel ze verdienen en wat ze precies bezitten. De betrouwbaarheid en validiteit van de gegeven antwoorden zijn echter in beide gevallen niet onproblematisch. Het aggregatieprobleem lijkt bij cultuur groter dan bij materiële hulpbronnen. Vormen al die meningen bij elkaar opgeteld echt de cultuur van een groep of van een samenleving? En als dat niet zo is, hoe meten we die cultuur dan wel? Onderzoekers die de omvang van armoede in verschillende landen willen vergelijken, kampen echter ook met aggregatieproblemen. Absoluut gezien zijn de verschillen in armoede tussen landen kolossaal. Relatief gezien – bijvoorbeeld het percentage mensen met een inkomen onder de helft van de inkomensmediaan in een land – kan de rangorde van landen er echter heel anders uitzien. Welke aggregatie is wanneer zinvol?

Terug naar het krantenartikel dat de entree vormde tot dit redactioneel. De titel suggereert een duidelijke tegenstelling. Er moet gekozen worden voor de commercie of voor behoud van het culturele erfgoed. Deze noodzaak bestaat niet voor de keuze tussen economische en culturele verklaringen. Uit wetenschappelijk oogpunt is het echter wel aantrekkelijk verklaringen tegen elkaar uit te spelen. Op basis van bovenstaande zou ik willen concluderen dat (1) het unfair is

individualistische economische verklaringen te vergelijken met holistische culturele, of andersom; (2) meet- en aggregatieproblemen een uitdaging vormen voor aanhangers van beide verklaringen; (3) het veel zinvoller is theorieën te vergelijken dan variabelen; en (4) we ons er bij moeten neerleggen dat een verklaring uiteindelijk vaak zowel hypothesen uit culturele als uit economische theorieën zal bevatten.

Ineke Maas